

Juryrapport KWALON-scriptieprijs 2011

Harrie Jansen & Hennie Boeije*

Voor de KWALON-scriptieprijs 2011 waren deze drie scripties genomineerd:

1. Hanna van Dijk, *Meer of minder democratie? Een kwalitatief onderzoek naar de manier waarop burgers de democratie in Nederland beleven*. Universiteit Utrecht, FSW. Begeleiding: Hilde Coffé (UU) en Gerben Bruins (Ferro Explore).
2. Arno van der Hoeven, *Ga je mee naar het stadion? De identiteit van voetbalfans in een geglobaliseerde samenleving*. Radboud Universiteit Nijmegen, Communicatiewetenschap. Begeleiding: dr. E.J.S. Hijmans.
3. Marlies Maaijen, *Best practices in actie: een verkenning van het werkingsmechanisme van best practices in Zorg voor Beter (plus) projecten in de langdurige zorg*. Erasmus Universiteit, iBMG. Begeleiding: dr. A.M.V. Stoopendaal.

In elk van deze drie scripties verschaffen de auteurs een overzichtelijke theoretische literatuurstudie waarin zij een theoretische tegenstelling of dilemma construeren als basis voor de vraagstelling van het onderzoek. Ook doet ieder van de auteurs een serieuze poging om het gepresenteerde dilemma op te lossen op basis van zelfstandig uitgevoerd empirisch onderzoek en alle drie de auteurs komen tot een conclusie met betrekking tot het theoretische probleem. Deze kwaliteiten – met daarbij ook nog een verzorgd taalgebruik en verzorgde opmaak – maken dat alle drie deze scripties in principe in aanmerking konden komen voor een scriptieprijs.

Maar de KWALON-scriptieprijs richt zich vooral op de methodologische verantwoording: zijn de gekozen methoden van dataverzameling en analyse adequaat in relatie tot de vraagstelling en zijn de conclusies voldoende navolgbaar empirisch onderbouwd?

Hanna van Dijk: *Meer of minder democratie?*

Hanna van Dijk schetst in haar inleiding de problematiek van de moderne parlementaire democratie in Nederland en andere westerse landen, die vaak gevat wordt onder de noemer 'kloof tussen burgers en politiek'. Zij constateert dat de oplossing veelal gezocht wordt in de richting van meer directe (in plaats van vertegenwoordigende) democratie, maar dat er ook een alternatief is geopperd waarbij de oplossing gezocht wordt in een overdracht van bevoegdheden aan vakdeskundigen; dit alternatief wordt 'stealth democracy' genoemd. Een ander probleem

* Harrie Jansen, socioloog, was tot zijn pensioen docent medische sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en onderzoekscoördinator op het IVO te Rotterdam. h.j.kwalon@gmail.com Hennie Boeije is universitair hoofddocent bij de vakgroep Methoden en Statistiek van de Sociale Faculteit aan de Universiteit Utrecht. Haar expertise ligt op het terrein van kwalitatief onderzoek, kwalitatieve syntheses en mixed methods-onderzoek. E-mail: h.boeije@uu.nl.

is dat onduidelijk is wat burgers/kiezers verstaan onder democratie en of hun problemen met de democratie wel passen in het begrippenkader van 'vertegenwoordigende' versus 'directe' en eventueel 'stealth'-democratie. Om dit te onderzoeken en tegelijk vooral een idee te krijgen over de mogelijke steun voor 'stealth democracy' heeft Hanna van Dijk vier focusgroepen gehouden over (a) de beleving van het functioneren van de democratie in Nederland in het algemeen, (b) de beleving van representatieve democratie – voelt men zich vertegenwoordigd? – (c) de wenselijkheid van meer directe democratie en (d) de wenselijkheid van meer 'stealth democracy'.

De vier focusgroepen, met in totaal achttien deelnemers, werden zo veel mogelijk homogeen samengesteld op leeftijd en opleidingsniveau om de sociale afstand binnen de groepen te beperken, zodat de deelnemers gemakkelijker zouden kunnen participeren aan de discussie en om (zelf)censuur te voorkomen. Tegelijk werd gestreefd naar heterogeniteit in politieke oriëntatie.

In de scriptie wordt per groep en per onderwerp – in tabelvorm – samengevat welke uitingen in de discussie naar voren zijn gekomen en vervolgens trekt de auteur daaruit algemene en groepspecifieke conclusies.

Bijvoorbeeld: over het algemeen wordt als kern van democratie gezien 'dat je een stem hebt' met daaraan gekoppeld een aantal vrijheden. Daarnaast koppelen laagopgeleiden de democratie sterk aan de verzorgingsstaat en de hoogopgeleiden onderscheiden verschillende soorten democratie.

In de slotconclusies spreekt de auteur echter generaliserend over alle deelnemers aan de focusgroepen en ook meteen over alle burgers van Nederland. Bijvoorbeeld op pagina 44 staat te lezen: 'De burger zit niet te wachten op méér democratie, zo blijkt uit dit onderzoek', 'ze vrezen een participatie-elite' en 'koesteren argwaan ten opzichte van meningsvorming van burgers'.

Hier wordt op de eerste plaats een zware wissel getrokken op de representativiteit van deze vier focusgroepen; die is echter zeer beperkt. In de respondentenlijst kunnen we bijvoorbeeld zien dat het politieke centrum vrijwel niet vertegenwoordigd is onder de achttien deelnemers. Aan dit methodologische probleem gaat deze scriptie ten onrechte voorbij.

Op de tweede plaats wordt de coherente samenvatting van de bevindingen gepresenteerd als de samenvatting van de uitingen van alle deelnemers. De verscheidenheid onder de deelnemers verdwijnt hierbij uit het zicht.

Methodologisch was het beter geweest om de diversiteit verder te analyseren en interpreteren in relatie tot bijvoorbeeld politieke voorkeuren en maatschappelijke posities. Maar daarvoor is de focusgroep als methode niet erg geschikt.

Arno van der Hoeven: *Ga je mee naar het stadion?*

Arno van der Hoeven analyseerde 54 autobiografische verhaaltjes van supporters op een internetforum over hoe zij fan van Feijenoord zijn geworden, en hield vervolgens 11 halfgestructureerde face-to-face-interviews met andere voetbal-

fans – voornamelijk uit Nijmegen en omgeving, om zicht te krijgen op de identiteitsconstructie van deze voetbalfans.

De analyse wordt gericht vanuit een theoretisch kader dat in een zeer verdienstelijke literatuurstudie wordt ontwikkeld met het ‘dynamisch identiteitsmodel’ van Hijmans als anker. Deze theoretische voorbereiding loopt uit op de centrale vraag of voetbalfans een reflexieve, dat wil zeggen beredeneerde, relatie aangaan met hun club als fanobject of een reflectieve relatie, waarin de club een direct verlengstuk is van de eigen identiteit. In dat kader komen concrete vragen aan de orde naar het belang van anderen bij het fan worden, het belang van de fysieke aanwezigheid in het stadion met collega-fans (versus thuis voor de buis kijken), hoe de club wordt waargenomen, en hoe de fans aankijken tegen effecten van commercialisering en globalisering van het voetbal. Bijvoorbeeld hoe gaan fans om met de ervaring dat de idolen steeds vaker van club wisselen? Kun je nog trouw blijven aan de club als de spelers vertrekken? Kan de club dan nog houvast bieden voor je eigen identiteit? Welke betekenis heeft de beschikbaarheid van televisiereportages van wedstrijden uit de hele wereld voor het fandom in Nederland?

De rapportage is thematisch geordend, zonder duidelijk onderscheid tussen resultaten uit de inhoudsanalyse van internetverhaaltjes en de interviews. Het eerste analysehoofdstuk behandelt de vraag naar de definities van een voetbalfan, als eerste stap in de reconstructie van de identiteit, en vervolgens hoe men voetbalfan geworden is. Vaak is dat al vroeg gebeurd in de opvoeding binnen een fanfamilie. Daarbij wordt aangetoond dat bij deze mensen de club een vaste plaats heeft in de eigen biografie en in het sociale leven. De vraag of de relatie tot de club reflectief of reflexief is, wordt voorbeeldig beredeneerd beantwoord met de conclusie dat dit reflexief is. Argumenten worden ontleend aan de vroege socialisatie als fan, de specifieke ‘objectieve’ kenmerken van de club waarmee men zich verbonden voelt en de identificatie met specifieke subculturen binnen het legioen.

In het methodenhoofdstuk worden de verschillende stappen in het onderzoek uitvoerig verantwoord vanuit de principes van interpretatief theoriegericht onderzoek, met de centrale rol van ‘sensitizing concepts’ (reflexieve en reflectieve identificatie) en theoretische selectie van eenheden in een iteratief proces van analyse en waarneming en kwaliteitscontrole voor geldigheid en betrouwbaarheid, zoals triangulatie, *member checks* en regulering van distantie en betrokkenheid. Niettemin blijft onduidelijk hoe de overgang van de verhaaltjesanalyse naar de ‘theoretische’ selectie, uitvoering en analyse van interviews is verlopen. We kunnen niet zien wat de verhaaltjesanalyse heeft opgeleverd en welke vragen daaruit zijn afgeleid voor de interviews.

Een ander probleem is dat de theoriegerichtheid er kennelijk toe geleid heeft om te streven naar een categorisch en algemeen geldend antwoord op de vraag of de relatie tussen fans en club reflectief of reflexief is, terwijl aan de andere kant terecht de diversiteit aan subculturen binnen het legioen wordt benadrukt. Het lijkt aannemelijk dat die diversiteit ook bestaat in de wijze van identificatie met de club, zo het al mogelijk is om empirisch consistent reflectieve en reflexieve identificatie te onderscheiden.

Marlies Maaijen: *Best practices in actie*

Marlies Maaijen onderzocht vier casussen van verbeterprojecten die werden uitgevoerd in het kader van een groot project 'Zorg voor Beter (plus)'; twee casussen in ouderenzorg en twee in zorg voor lichamelijk en verstandelijk gehandicapten.

Ook hier een sterk theoretisch ontwikkelde probleemstelling ondanks het feit dat het gaat om praktijkonderzoek. Maaijen maakt er veel werk van om uit te leggen dat de klassieke diffusietheorie (van Rogers e.a.) over de verspreiding van vernieuwingen te rationalistisch en objectivistisch is om de complexe processen in de overdracht van 'best practices' te kunnen begrijpen. Als alternatief pleit zij voor het inzetten van de Actor Network Theory (ANT) (Law e.a.) als theoretisch kader. In de ANT wordt alle werkelijkheid gezien als een geheel van netwerken waarin interactieprocessen plaatsvinden met het doel belangen en wensen te realiseren.

De ANT is niet een specifieke theorie over innovatieprocessen; zij heeft primair ontologische en epistemologische pretenties. Maar in de ANT-kring is ook een fasemodel ontwikkeld voor gerichte sociale veranderingsprocessen dat Maaijen wil gaan toepassen bij de analyse van verbeterprojecten in de zorg. Daarbij worden sociale veranderingsprocessen opgevat als verbindings- en vertaalprocessen, translatie genoemd. De fasen zijn: problematisering, betrokkenheid, toetreding en mobilisatie. Het komt erop neer dat het welslagen van veranderingsprocessen vereist dat de participanten zich kunnen identificeren met de doelstellingen door die te vertalen naar hun eigen situatie; pas dan kunnen zij betrokkenheid ontwikkelen en actief mee gaan doen bij de realisering van een project.

Maaijen wil demonstreren dat de ANT met dit procesmodel een bruikbaar en productief theoretisch kader is voor het analyseren van vernieuwingsprocessen in de zorg. Daartoe doet zij vier casestudies over verbeterprojecten in zorgafdelingen. Zij bestudeert documenten, waaronder projectplannen, rapportages, notulen en meetinstrumenten, interviewt participanten (managers en/of uitvoerders) en observeert participierend tijdens vergaderingen en rondleidingen binnen deze vier praktijken. De vier casussen betreffen verbeterprojecten op het terrein van respectievelijk valpreventie, medicatieveiligheid, terugdringen van vrijheidsbeperkingen en verbetering van sociale participatie van cliënten. De aanleiding tot uitvoering van deze projecten wordt telkens gevormd door van buitenaf aangebragen onderzoeksgegevens waaruit gebleken is dat op de betreffende afdelingen de genoemde specifieke problemen vaker voorkomen dan elders.

Op voorbeeldige wijze geeft de auteur bij elke casus heldere overzichten van wat er gebeurt en interpreteert zij de ontwikkelingen (successen en mislukkingen) in het project in termen van het genoemde fasemodel in de netwerken, ondersteund door informatie uit de verschillende bronnen. Bij die interpretaties beperkt de auteur zich exclusief tot de mogelijkheden die zij in de ANT beschikbaar ziet.

Het taalgebruik in deze scriptie heeft de jury danig parten gespeeld. Niet alleen personen, maar ook dingen, zoals een tafel en een separeercel, worden als actoren voorgesteld. Bovendien wordt ook de theorie (Actor Network Theory) als een handelende en waarnemende actor voorgesteld. De auteur vraagt hiermee veel vertaalwerk bij lezers die niet tot het ANT-netwerk behoren. Dit geldt in het bijzon-

der voor het bijzondere gebruik van de term 'best practice'. Hier wijkt de eigen definitie vanuit de ANT (op p. 29) verwarrend ver af van de in de zorgsector gangbare betekenis van dit woord (die de auteur ook in de conclusies memoreert). De beschreven casussen worden door de zorginstellingen zelf niet aangeboden als implementatieprojecten van nieuwe praktijken, maar als *verbeter*-projecten waarbij soms elders bestaande 'best practices' als voorbeeld worden genomen. Verder lijkt ons dat de interpretatie van praktijken zoals Maaijen die hier heeft gepresenteerd, wellicht beter aansluit bij het huidige denken over verbetering in de zorg dan de klassieke diffusietheorie die zij voorstelt als het gangbare denkkader.

Dit gezegd hebbende, is de jury van mening dat Marlies Maaijen met dit uitstekende onderzoek de KWALON-scriptieprijs 2011 verdient. Wat haar scriptie naast de eigenzinnige theoriekeuze onderscheidt, is de gestructureerde, consistente en navolgbare onderbouwing van conclusies op basis van gedetailleerde waarneming en interpretatie.